

Kölcsey Ferenc retorikai tehetségéről egy politikai beszéde alapján

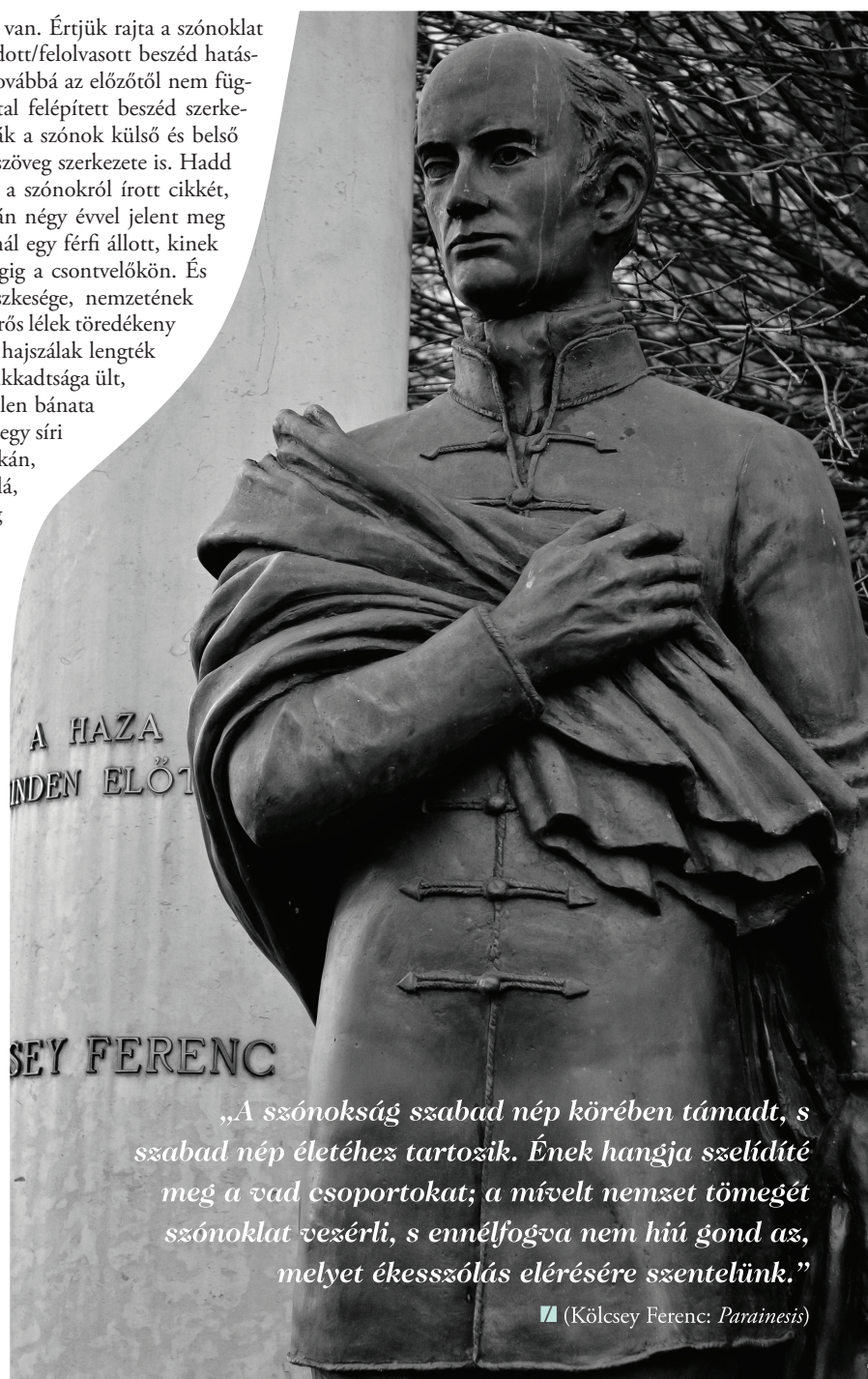
RATZKY RITA

A retorika szakkifejezésnek több jelentése van. Értjük rajta a szónoklat tudományát, ami elsősorban az elmondott/felolvasott beszéd hatás-kereső gesztusaiban mutatkozik meg, továbbá az előzőtől nem függetlenül magában foglalja a szónok által felépített beszéd szerkezetét. A szónoklat sikerét meghatározzák a szónok külső és belső adottságai, de ugyanakkor az elmondott/leírt szöveg szerkezete is. Hadd idézzem fel Kossuth Lajos Kölcsey Ferencről, a szónokról írott cikkét, amely a költő/író/politikus 1838-as halála után négy évvel jelent meg a Pesti Hírlapban.¹ „S a tiszai követek asztalánál egy férfi állott, kinek halk szózata szent pietás ihleteként rezgett végig a csontvelőkön. És e férfiú megvéjének díszé – ihletésekint büszkesége, nemzetének tölgy-s borostyánkoszorús kedveltje volt. Egy erős lélek töredékeny test láncái közt. Tar agyát őszbe vegyült kevés hajszálak lengték körül; színtelen arcán ezernyi virasztott éjnek tikkadtsága ült, egyetlen szemében a nemzet minden múlt s jelen bánata tükrözött, szava tompa, mély és ércetlen, mint egy síri hang, melynek monoton egyformasága csak ritkán, csak az indulat legfőbb hevében szállongott alá, és lón még tompább, még ércteleőbb, még síriasabb, mikor aztán ökölbe szorított jobbát emelve, a rámeresztett szemek előtt úgy állott, mint egy túlvilági lény; kinek szellem-szavát, nem úgy, mint másét, az érzéklétegg segedelmével; hanem közvetlenül lelkünk lelkével véltük hallani. És a síri hangra síri csendesség figyelmeztetett; csak ily szavaknál, hogy ha elvettetik az örökváltsági törvényjavaslat Magyarországon, a városi polgáron kívül csak két emberosztály leszen szabad, a földesúr meg a koldus, ki hajadon fővel, s mezítláb kiáltoz az utcán irgalomért, a síri csendet csak ily szavaknál szakítá félbe az érzelmeknek villanyos kitörése, minőről lord Brougham² szokta mondani: hogy a nép szavában néha mennyek dörgése halatszik. – És e férfiú, kinek emlékezetéhez engem a polgári tisztelet, s a hű barátság reliigiója csatol, a férfiú Szatmár megyének országgyűlési követe, Kölcsey volt.”

Kossuth szövegéből kiindulva megállapítható, hogy nem Kölcsey külseje és hangja volt az, ami a költő-politikus, országgyűlési követ hallgatóságát rabul ejtette, hanem beszédeinek tartalma és kiválóan felépített szerkezete.

¹ Elhangzott Nagykárolyban a *Kölcsey időszerűsége* címmel a költő születésének 225. évfordulója alkalmából rendezett tanácskozáson, 2015. augusztus 6-án.

Bíró Lajos: *Kölcsey Ferenc*, 2008 (Nyíregyháza, fotó: Karádi Nóra)

„A szónokság szabad nép körében támadt, s szabad nép életéhez tartozik. Ének hangja szelídíté meg a vad csoportokat; a mívelt nemzet tömegét szónoklat vezérli, s ennél fogva nem hiú gond az, melyet ékesszólás elérésére szentelünk.”

■ (Kölcsey Ferenc: *Parainesis*)

Kölcsey beszédei három műfajhoz tartoznak: a fiktív törvényszéki beszédek, az emlékbeszédek (más megfogalmazásban bemutató, illetve szemléltető beszédnek is mondják) és a politikai beszédek (retorikai szaknyelven tanácskozó beszédek), így az életmű legutóbbi kiadásában, amely ugyanakkor az első Kölcsey kritikai kiadás, az említett beszédfajták három külön kötetben kaptak helyet. A kritikai kiadás kötetének folyamán belül a sorozatszerkesztő, Szabó G. Zoltán és a Kölcsey munkacsoport tagjai több mint egy évtizeden keresztül munkálkodván az életmű feldolgozásán, kialakítottak egy *Országgyűlési írások* blokkot, amelynek harmadik köteteként jelent meg az *Országgyűlési dokumentumok*.³ Ez a kötet, ahogy a címe is mutatja, csak az országgyűlési beszédeket tartalmazza, Kölcsey megyei beszédeit nem. Az első gyűjteményes kiadáshoz készült pozsonyi kézirat címnegyedének a leírása – betűhív közlés szerint – a következő: *Kölcsey Ferencz' minden munkái. Harmadik kötet. Országgyűlési s' megyei beszédek. Szerkeszték B. Eötvös József, Szalay László és Szemere Pál. Pesten, Heckenast Gusztávnál 1840.*

Jelen dolgozatomban Kölcseynek *A szatmári adózó nép állapotáról* című megyei beszédét mutatom be röviden.

Egy szónoki beszéd a műfaj szabályai szerint a *princípiummal* vagyis a bevezetéssel kezdődik. Kölcseynél viszont – különös módon – a szatmári beszédnél hiányzik a bevezetés: a szöveg az alapréteggel megfogalmazásával kezdődik. Ez a következőkben foglalható össze: Szatmár

vármegye szomszédai – Mára-maros, Bereg és Ugocsa – sokkal gazdagabbak, mint Szatmár, az itt élőkre mégis sokkal több közteher hárul. Ezután a szatmári helyzetet jól ismerők nevében, kívánság formájában megfogalmazza a beszéd gondolati magvát, az úgynevezett *propositiot*: „Mi, akik hazaföldünknek sokféle szerencsétlen oldalait, sokféle káros tapasztalásaink után, jól ismerhetjük, nem titkolhatjuk el azon óhajást: bár egyszer ezen temérdek bajokkal küszködő tartomány oly pártfogókra találna, kik nékie a közterhek viselésében érdemllett enyhülést szereznének!” Azaz a terhek csökkentése érdekében hangzik el a beszéd. A szövegben a hallgatóságára utaló fordulatokat találunk: „Azok előtt szólok, kik jól tudják mindazt, amit e helyen mondanom kellene vagy lehetne.”

Az *argumentatio* (bizonyítás), mint általában a szónoki beszédeknel, jelen esetben is a szöveg legfontosabb része: a szatmári adózó nép anyagi helyzetének részletes feltárását adja. Több megjelölt forrás felhasználásával meghatározza a megye területét, népességét, a porták mennyiségét, a telkes parasztok, illetve zsellérek lélekszámát. Kölcseynek ez a beszéde számos adatra van felépítve, ez az alaposság bizonyítja, hogy a szöveggel hatást akar gyakorolni az előljárásságra. Sorra veszi, hogy a gazdálkodás különböző ágaiból hányan tudnak megélni – például a szántóföld műveléséből a megye lakosságának mindössze a fele. A helyzet elemzése körültekintő: kiterjed a vidék földrajzi adottságaira (kevés a szántóföld, sok az árterület, stb.), tekintetbe veszi a lehetőségeket. Azt például, hogy a marhatartásra csak Nagybánya körül vállalkozhatnak a lakók. Egy matematikus is megirigyelhetné Kölcsey számvetési képességeit ebben az írásában. A statisztikai adatok számbavétele a szóban forgó megszólalásban terjedelmesebb a szokásosnál. Ez arra is utal, hogy nagy a tét, továbbá, hogy a szónok latba veti meggyőző erejét. A megye adózóinak a fenti munkalehetőségeken kívül lehetséges volna még méhtartással, pálinkafőzéssel és kereskedéssel foglalkozniuk. Az utóbiakhoz azonban befektetéshez szükséges pénz kellene. Ez pedig a szatmári adózóknak többnyire nincsen. Adója megfizetéséhez a lakos gyakran szorul kölcsön felvételére, amely az általa megkeresett

pénz „elfolyását” jelenti. A beszéd szerzője tisztában van az adókiivetés körüli manipulációs lehetőségekkel is. Ugyanis az adó felosztása a megye lakosaira, a helyi előljárókra van bízva.

Majd a befejezés (*peroratio*) következik, amely a részvételtés tónusában van megfogalmazva. „És ímé ily helyzetben van az az adózó nép, mely esztendőnként csupán a házi és hadi cassákba 99. 016 ezüst forintra hágó summát fizet!”

Itt következik egy összefoglaló ismétlés, majd annak a hibának a megmutatása, hogy a földdel és házzal bíró adózók és a zsellérek, akik idegen házban laknak, ugyanolyan adózó egyednek számítanak, noha az utóbbiak napszámmal keresik meg az adóra valót. A lezáró részben rávezető hízelgessel próbálja a vármegye tisztségviselőit a helyzet megváltoztatására rábírni: „Jól érzem én azt, hogy a tekintetes Vármegye semmiben sem fogná nagyobb meglepődést helyeztetni, mint ha ezen, s több ilyen okoknál fogva, melyeket én vagy által nem látok, vagy készakarva elhallgatok, a maga kebelében fekvő népet valamennyire enyhíthetné, s utat nyithatna, melyen annak élete könnyebbé lehessen.”

Ezzel be is fejeződhetne a beszéd, de akkor újabb körülmények ismertetésébe fog a szerző. Nevezetesen arra tér ki, hogy e megyében a parasztok gyakran változtatják földjüket, ami árt a földek termékenységének. Azt mondhatjuk tehát, hogy a beszéd lezárása nem tesz eleget az erre vonatkozóan a retorikákban előírt rövideg követelményének, lényegében újabb és újabb érveket tartalmaz.

Összefoglalva az elmondottakat, Kölcsey szövege, ha nem is olyan tiszta szerkezetű, mint a klasszikus szónokok beszédei, mégis retorikai teljesítmény inkább, mint száraz értekező szöveg. Ennek fő oka az, hogy az adatok pontos ismertetését időről időre a beszélő érzelmileg hangolt összefoglalásai, személyes véleménye szakítják meg, amelyekkel intenzíven hatni akar hallgatóságára és elsősorban a szóban forgó kérdés felterjesztésében illetékes előljárókra.

1 KOSSUTH Lajos: *Régi baj új kórjele*. Vezércikk, Pesti Hirlap 1842. január 1. 105. szám 1. lap. Kossuthnak ebből a cikkéből idéz egy részletet Riedl Frigyes is Kölcsey Ferencről szóló kismonográfiájában. Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti Vajthó László. XLII. szám. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

2 Brougham, Henry Peter (1778-1868) skót politikus, jogász; 1810-től parlamenti képviselő.

3 KÖLCSEY Ferenc *Minden Munkái, Országgyűlési Írások, III. Országgyűlési dokumentumok 1832–1835*, kritikai kiadás, sorozatszerkesztő: SZABÓ G. Zoltán, sajtó alá rendezte: VÖLGYESI Orsolya, Universitas Kiadó, Budapest, 2011.